



■ Ramiz TƏMKİN

Azərbaycan folklorunun (hikmət xəzinəmizin) toplanmasında, küll halında işıq üzü görməsində və elmi-tədqiqata cəlb edilməsində Sədnik Paşa Pirsultanlının xüsusi əməyi vardır. Biz bu yazımızda tanınmış alimin elmi araşdırmalarının zirvəsi sayılan Gəncə toponimləri barədə öz mülahizə və fikirlərimizi oxucularımızla bölüşməyə çalışacağıq.

İkinci yazımızda Gəncə şəhərinin toponimini görkəmli alimin əsərlərindən nümunələr verməklə geniş təhlilə cəlb edəcəyimizi nəzərə alıb hələlik Kəpəz, Murov, Qoşqar, Tanrı və Uruq dağlarının toponimlərinə nəzər salaq.

Tanınmış folklorşünas-alim "Gəncəbasar toponimləri" məqaləsində yazırdı: "Kəpəz, Nizami və Göy göl bircə gecədə Gəncə zəlzələsindən doğulmuşdur. Nizami doğma torpağına ona görə möhkəm bağlanmışdır ki, onunla əkiz doğulmuş qardaşı Kəpəz, bacısı Göy göl bu yerdə, bu məkandadır. Mən yazıma Kəpəzin etimologiyası ilə başlamaq istəyirəm".

Başqa alimlərdən fərqli olaraq S.P.Pirsultanlı haqlı olaraq qeyd edir ki, Kəpəzin zəlzələdən əvvəlki adı Arzu dağı olmuşdur. Hətta, hikmət dünyamızın sultanı, dünya ədəbiyyatının korifeyi Nizami Gəncəvi onu öz əsərlərində Alparaq adlandırmışdır.

S.P.Pirsultanlı öz əsərlərində dönə-dönə göstərir ki, Kəpəz "Kuhi-rəs", "Kuhdağ", "Pəs-yanar", yəni, yanar dağ anlamını verir. Lakin S.P.Pirsultanlı bu anlamı kifayətlənmir. Mahir bir qəvvas kimi folklorumuzun dərin qatlarına baş vurur, türk mənbələrində Kəpəz adının lü-

ğəti mənasını axtarmağa başlayır, elmi səfərlərə çıxır. Aşqabadda qızın başına qoyulan gəlinlik tacına "Kəpəz" deyildiyini elmi əsaslarla, zərgər dəqiqliyi ilə oxuculara çatdırır. Adam istər- istəməz Kəpəzin təbiət gözəli Göy gölün gəlinlik tacı

adını verir.

Qırğıstanda "Manas"ın 1000 illik yubileyi keçirilirdi. Yubiley şənliklərinin iştirakçısı olan alim "Manas"ı vərəqləyərkən "Kəpəz-pınar" sözlünə rast gəlir. Alimin yenidən uzun sürən axtarışları, yuxusuz

Sədnik Paşa Pirsultanlının yaradıcılığında Gəncə toponimləri



olduğuna bütün varlığı ilə inanır.

Uzun illər tanınmış alimlə təmasda olduğumdan onun tez-tez zülmümə etdiyi bir bayatı xəyalımda canlanır:

*Mənim qızım xana gedər,
Yırğana-yırğana gedər.
Qabaqda ay toxaması,
Təbrizə, Tehrana gedər.*

Türkiyəyə səfərinin birində alim yaşlı adamlardan öyrənir ki, el arasında başı pompullu toyuğa "Kəpəz toyuq" deyirlər. S.P.Pirsultanlı belə bir qənaətə gəlir ki, bu dağ başı pompullu toyuğa, ay toxamasına oxşadığına görə xalq ona "Kəpəz"

olduğuna başlayır. Neçə-neçə məxəzlər, neçə-neçə mənbələr dönə-dönə çözülenir.

Məxəz və mənbələrdən nəticə hasil olur. "Kəpəz-pınar" sərin sulu dağ mənasını verən yeganə və dürüst anlamdır.

*Əzizinəm, Murov səndən,
Getməz qar-qırov səndən.
Yüz ilin ovçusu oldum,
Alammadım bir ov səndən.*

Gəncənin əsas yaylaqlarından biri də möhtəşəm Murovdur. Alimin təbirincə desək, el arasında suyun başında dayanan adama "cuvar", ya da "mirab" deyirlər, yeni suyun sahibi. Murovun sinəsin-

də qaynayan, zülmüməli bulaqların suyu İncə çayın suyuna qarışır. Xalqımızın qəm-kədərini, qan yaddaşını özündə yaşadığı tarixi Gülüstən qalası da bu çayın sahilindədir.

Qoşqar Gəncənin ən füsunkar, əsrarəngiz yaylaqlarından biridir. Tanınmış alimin gənclik illərində yazdığı məqalələrdə bu dağın başında yay-qış qar olduğu üçün onun toponimi qaşı qar kimi göstərilir. Lakin sonralar mənbələri araşdırarkən aydın olur ki, Qoşqar dağının bir adası da Uyğuristandakı Kaşğar dağıdır. Alim haqlı olaraq göstərir ki, "Qoşqar" - "Kaşğar" ifadəsi bu gün də dildə qoyunçuluqla əlaqədar "pendir" sözlünü ifadə edir.

Qoşqardan sonra Gəncənin ən böyük dağlarından biri də Tanrı dağlarıdır. S.P.Pirsultanlı qeyd edir ki, bunun mənası odur ki, ən möhtəşəm, topdağıtılmaz qalaları insan əli yaradır. Bu dağın memarı isə Tanrının özüdür.

Yeri gəlmişkən onu da qeyd edim ki, bu ulu babalarımızın inanc yeri olan dağ kultudur.

*Dağların ur kəkliyi,
Qanadı nur kəkliyi.
Ovçu, qolun qurusun,
Kim dedi vur kəkliyi?*

Gəncənin ən məşhur dağlarının birinin adı Urdur. Bu dağda yaşayan Ur kəklikləri gözəllikləri ilə onu görənləri valeh edir. Əslində sözün kökü "Uruq"dur. Tarixdən bizə yaxşı məlumdur ki, Şumerin paytaxt şəhərinin adı da Uruqdur. Beləliklə, Ur dağı və Gəncədəki qədim alban məbədləri atəşpərəstliyin, şamaçılığın nişanələrini özündə yaşadıb saxlayır. Məişət heyvanlarından köpkərlər (bunusuz keçi) və yuxarıda qeyd edilən Ur kəklikləri bu dağda yaşayırlar.

Gəncədə və Gəncəbasarda yaşlılar arasında Urud adına tez-tez rast gəlinir.

Yazımın sonunda məsuliyyətlə deyə bilərəm ki, filologiya elmləri doktoru, professor S.P.Pirsultanlı totem və toponimlərlə bağlı yazdığı elmi əsərlərlə Turan dünyasında yeni bir elmin - "folklor antologiyasının" əsasını qoydu.